

הקדמה

ספר זה מחזיק את פרות מחקרי שנתפרסמו במאמרים בכמות שונות במהלך שני העשורים האחרונים, וכולם סובבים סביב שלושת הנושאים שנזכרו בכותרתו: חברה, משפט ומנהג. שנים עשר מהמאמרים נכתבו במקורם באנגלית, וכאן הם מוגשים לקורא הישראלי זו הפעם הראשונה בעברית. כל המאמרים עובדו מחדש ועודכנו הן מצד תוכנם והן מצד הספרות המצוטטת בהם, ואחדים אף שוכתבו ונערכו מחדש לאור נתונים ומחקרים חדשים. העיבוד המחודש של המאמרים מטרתו ליצור מסכת של פרקים המשתלשלים זה מזה ומצטרפים יחד לכדי ספר אינטגרטיבי העוסק בתחומים קרובים זה לזה ומרכזיים בתפיסת העולם של תרבויות העת העתיקה. לשם כך אף הקדמתי מבוא מפורט וצירפתי רשימת ספרות מקיפה ומפתחות מפורטים.

שני היבטים עיקריים לאסופת מחקרים זו, ובשניהם יש מן החידוש: היבט התכנים המסוימים שבאים לידי ביטוי בפרקי הספר, והיבט הגישה והמתודה המיוחדות ששימשו בניתוח המקורות שמהם נידלו תכנים אלה. בתחום התכנים, מעטים הם חוקרי המקרא ותרבויות המזרח הקדום המקדישים תשומת לב רבה כל כך להיבטים משפטיים וחברתיים של תרבויות אלה, ובייחוד לא רבים הם המחקרים בתחומים אלה שנכתבו בעברית, ואין בנמצא ספר עברי מקיף העוסק בנושאי חברה, משפט ומנהג. אשר על כן, ריכוזם של מחקרים אחדים העוסקים בתחומים אלה בכפיפה אחת תוך יישום הגישה המיוחדת שתידון להלן, נועד להסב את תשומת לבו של הקורא הישראלי לנושאים אלה ולפקוח את עיניו לקיומם במסגרת חקר המקרא ותרבויות המזרח הקדום. אף בהיבט הגישה המיוחדת המיושמת פה, גישה שאני מציג ומפתח בפירוט רב בספרי האחר (ראו מלול 2002, עמ' 19-93), אני מציע כיווני מחקר ומחשבה שונים מהמקובל, שרק בשני העשורים האחרונים מתחילים להנץ ציץ ולהוציא פרח במחקר. אני מכנה את הגישה המוצעת בשם גישה הממוקדת באדם (man-oriented approach), ועיקרה הוא גישה הומניסטית ומולטי-דיסציפלינרית לחקר התרבויות ששרדו בעדויות כתובות ובלשונויות שחלקן מתות זה מאות שנים, ובשאיפה לתפוס תרבויות אלה באופן הוליסטי, תלת-ממדי – ובמושגיהן הן. הגישה המקובלת בין חוקרי מקורות המזרח הקדום, והמקרא בכללם, שאותה אני מאפיין כגישה הממוקדת בטקסט (text-oriented approach), עיקרה הוא חקר הטקסט כטקסט או כמקור (source) שיש לנתחו בזכות עצמו, ולא כעד (witness), המשמש פה לתרבות של בני אדם שחייתה, תפקדה ופעלה בעבר הרחוק בכל מישורי החיים. השיטה המוצעת פה קוראת ליישומה של נקודת מבט מולטי-דיסציפלינרית, שעיקרה יישומם של כלי חשיבה וניתוח השאולים מדיסציפלינות מדעיות רבות ככל האפשר בחקר ההומניסטי-הוליסטי של תרבויות המזרח הקדום.

כל אחד מפרקי הספר מבטא באופן זה או אחר את שני היבטים הללו ותורם בדרכו למאמץ לשרטט תמונה הוליסטית ותלת-ממדית של תרבויות המזרח הקדום, ובכללן התרבות הישראלית בתקופת המקרא.

עיקרי הרעיונות המשוקעים בפרקי הספר לובנו במסגרת ההוראה בשיעורי באוניברסיטה, שבהם הצגתי רעיונות אלה לתלמידי במסגרת הסמינרים השונים שעסקו בנושאים מגוונים: משפט, חברה, מוות וחיים והתפיסות הקשורות אליהם, וכיו"ב. תודתי נתונה אפוא לתלמידי במהלך השנים, שרבים מהם העשירוני בהערותיהם ובהארותיהם. תודה מיוחדת נתונה גם לעמיתי בחוג למקרא באוניברסיטת חיפה, ובמיוחד לידידי, ד"ר טרי פנטון, שחותמו ניכר בכמה מהמאמרים המונחים בבסיס כמה מפרקי הספר. יבורכו גם העושים במלאכת הספר: העורך הלשוני מר אברהם בן-אמתי, צוות הוצאת הספרים של אוניברסיטת בר-אילן וכן המתקינים והמדפיסים ששיוו לספר צורה נאה.

על הסיוע בהוצאת הספר שלוחים שלמי תודה לנשיא אוניברסיטת חיפה פרופ' אהרן בן-זאב, לרקטור האוניברסיטה פרופ' יוסי בן-ארצי, לדיקן ללימודים מתקדמים הקודם פרופ' משה זיידנר ולקתדרה ליהדות בעולם העתיק ע"ש ג'ורג' ופלורנס וייז ולעומדת בראשה פרופ' דבורה דימנט.

ולבסוף, אשתי, עדינה, כמנהגה בקודש, סייעה בידי רבות, הן בעריכה לשונית של פרקי הספר והן בהכנת המפתחות המורכבים, ועל כך אני אסיר תודה לה מקרב לב.